

اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری روستایی از منظر آمایش سرزمین، مطالعه موردی: روستای گایکان (شهرستان الیگودرز)

هدایت اله درویشی^{1*}، مریم بیرانوندزاده²، سید علی نادر دهقانی الوار³، سجاد احمدی⁴

تاریخ پذیرش: 23 بهمن 1392

تاریخ دریافت: 4 آذر 1392

چکیده

ارتقاء گردشگری روستایی بر مبنای توسعه گردشگری پایدار و تبدیل توریسم به موتور محرکه اقتصادی منطقه برای بهبود کیفیت زندگی جامعه از مهم‌ترین مواردی است که نیازمند به اتخاذ راهبردهای مناسب و منطقی متناسب با قابلیت‌های منطقه‌ای و محلی و با جهت‌گیری‌هایی آمایش سرزمین است. این تحقیق با هدف تبیین و تحلیل راهبردهای توسعه گردشگری روستایی در روستای گایکان که از روستاهای هدف گردشگری در شهرستان الیگودرز بوده، تدوین شده است. روش انجام این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است که با استفاده از ابزار پرسش‌نامه برای جمع‌آوری اطلاعات به کار رفته است و تعداد نمونه‌های بررسی شده در محدوده جغرافیایی شامل 184 نفر می‌شود. برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری از مدل سوات (SWOT) استفاده شده است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که با توجه به ارزیابی عوامل داخلی و عوامل خارجی، استراتژی تهاجمی (حداکثر - حداکثر) به عنوان استراتژی مطلوب برای نیل و دستیابی به توسعه گردشگری روستای گایکان است.

واژه‌های کلیدی: آمایش سرزمین، شهرستان الیگودرز، گردشگری روستایی، مدل سوات.

1- کارشناس معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور.

2- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی.

3- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تهران.

4- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی.

(* - نویسنده مسئول: hada_4@yahoo.com)

مقدمه

آمایش سرزمین بنا بر تعریف مهندسی، ترتیبات بهره‌وری بهینه از ظرفیت‌های اجتماعی و طبیعی سرزمین است (فولادی، 1381) که به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره‌گیری بهینه از منابع و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی سرزمین (نظام‌های فضایی) است (مرکز ملی آمایش سرزمین، 1385). نظام‌های فضایی یا به مفهوم رایج‌تر خود، «نظام‌های جغرافیایی» واقعیت‌های فضایی-زمانی، متشکل از اجزایی مرتبط به هم هستند (عزیزپور و محسن زاده، 1389) که ارتباط منطقی و معقولی بین ساختار فضایی و عملکرد آن وجود دارد (حاتمی نژاد و همکاران، 1389). با توجه به این مهم، یکی از عواملی که نه تنها بر ساختار، بلکه بر عملکرد و نقش‌پذیری فضایی سکونتگاه‌های روستایی در سطح‌های مختلف (محلی، منطقه‌ای، ملی) و در بُعدهای محیطی، اجتماعی-اقتصادی و کالبدی-فضایی اثر می‌گذارد، ظرفیت‌های گردشگری و شکل‌گیری فضاهای گردشگری است که در صورت بهره‌گیری مناسب از چنین قابلیت‌هایی، نه تنها در سطح محلی، بلکه در سطح منطقه‌ای و ملی می‌توان شاهد پویایی و اثرگذاری روستاها در فرآیند توسعه منطقه‌ای بود. در پی این فرآیند، آنچه سبب فراهم کردن و زمینه‌سازی برای ایجاد کارکردی پویا در روستاها می‌شود، وجود ساختاری متناسب با فعالیت‌های نوین گردشگری به منظور تقویت نقش‌پذیری و اثرگذاری در فرآیند توسعه است.

امروزه از گردشگری به عنوان «گذرگاه توسعه¹» یاد می‌شود (سوبراک، 1998²) تا جایی که سازمان جهانی گردشگری در بیانیه مانیل، گردشگری را نیاز اساسی در هزاره سوم معرفی کرده است (حاجی نژاد و همکاران، 1388) و پیش‌بینی می‌کند که در سال 2020 تعداد گردشگران به 1/5 میلیارد نفر برسد (شاو و ویلیامز، 2004³). در این راستا، گردشگری با ماهیتی چندبُعدی و بسته به شرایط محیطی، دارای انواع متنوعی است (کاتر، 2000⁴). یکی از انواع گردشگری، گردشگری روستایی است که سیاست‌گذاران و طراحان برنامه‌ریزی توسعه پایدار به عنوان اهرمی برای توسعه منطقه‌ای، همواره به آن توجه می‌کنند (شمس، 1390) تا جایی که از آن با نام یکی از راه‌های نجات روستاها از فقر و مشکلات اجتماعی و اقتصادی یاد می‌شود (مهدوی، 1387)؛ بنابراین می‌توان ابراز داشت که گردشگری روستایی از یک سو با فراهم کردن فرصت‌های جدید برای بسیاری از روستاها به عنوان وسیله‌ای است که به جامعه روستایی حیات دوباره می‌دهد و موجب توسعه این نواحی می‌شود و این سکونتگاه‌ها را پابرجا نگه می‌دارد و از سوی دیگر توسعه بدون برنامه‌ریزی شدن آن سبب

1- Tourism Passport to Development

2- Swarbrook

3- Shaw and Williams

4- Cater

آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی در سکونتگاه‌های روستایی می‌شود (پیگرام، 1993¹).

با توجه به اهمیت مسئله و اینکه یکی از رویکردهای اصلی دولت در راستای رفع محرومیت و ایجاد محرک‌های توسعه و تحقق هدف‌های تعیین‌شده در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور بهره‌گیری از توان منطقه‌های محروم، به‌ویژه روستاها، مقوله گردشگری است؛ همچنین بر پایه ضوابط، ملاحظات، سیاست‌های آمایش سرزمین، نظریه پایه توسعه استان لرستان² و راهبردهای آمایشی بلندمدت توسعه بخش گردشگری (مصوب شورای آمایش سرزمین)، یکی از وظیفه‌ها و مأموریت فضا‌های روستایی استان لرستان بر پایه توسعه بخش گردشگری استوار است. در این راستا، بر پایه پژوهش‌ها و سندهای ذکر شده، اصلی‌ترین راهبردهای توسعه گردشگری روستایی استان شامل: «توسعه و ایجاد زیرساخت‌ها، امکانات و تأسیسات گردشگری به‌منظور ارتقاء سطح گردشگری استان در زمینه‌های توسعه گردشگری» و «تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی در روستاها با تأکید بر استفاده از قابلیت‌های گردشگری روستایی» است³. بنابراین استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی در مسیر هدف‌های توسعه و تقویت گردشگری از سیاست‌های کلی آمایش سرزمین است⁴. (سیاست کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری، کمیته آمایش مجمع تشخیص مصلحت نظام، 1385).

روستای گایکان به‌عنوان یکی از روستاهای هدف گردشگری شهرستان الیگودرز (استان لرستان)، دارای جاذبه‌ها و ظرفیت‌های گردشگری فراوانی نظیر: منابع غنی فرهنگی (به‌ویژه زندگی عشایری)، جاذبه‌های گردشگری طبیعی و پیونددهنده دو ناحیه گردشگری لرستان و اصفهان است. از این رو، تدوین راهبردهای توسعه گردشگری روستایی - متناسب با واقعیت‌های عینی و مبتنی بر چارچوب قانونمندی‌های عام رویکرد «پویش ساختاری - کارکردی» و جهت‌گیری سندهای بالادستی⁵ به‌عنوان گام مهمی در رشد و توسعه روستا و شهرستان ضروری به نظر می‌رسد تا با اتکا بر آن بتوان چشم‌انداز توسعه مطلوب فضایی، در عرصه‌های

1- Pigram

۲ - نظریه توسعه استان عبارت است از: اصلی‌ترین جهت‌گیری‌های توسعه استان در بلندمدت است. این نظریه حدود تقابل‌های تعیین‌کننده در فرآیند تشخیص، مشی توسعه را تعیین می‌کند و در قالب دیدگاهی شفاف و کاربردی، چشم‌اندازی از آینده توسعه استان و نقش آن در عرصه ملی به‌دست می‌دهد.

۳ - در ضمن رجوع کنید به: نظریه پایه توسعه استان لرستان، سیاست‌های آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری، جهت‌گیری‌هایی آمایش سرزمین و راهبردهای بلندمدت توسعه بخش گردشگری و میراث فرهنگی و توسعه روستایی از منظر آمایش سرزمین .

۴ - برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به: سیاست‌های کلی آمایش سرزمین، ابلاغی مقام معظم رهبری، کمیته آمایش مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۵ - منظور از سندهای بالادستی، سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری، نظریه پایه توسعه استان لرستان و جهت‌گیری توسعه بخش‌ها از منظر آمایش سرزمین است.

روستایی و کانون‌های شهری منطقه را محقق ساخت؛ بنابراین، با در نظر گرفتن برشمرده‌های فوق، پژوهش حاضر در پی شناخت توان‌ها و تنگناهای توسعه گردشگری روستایی در روستای گایکان شهرستان الیگودرز و بهره‌گیری از امکانات موجود و ارائه راهکارهای مناسب در راستای توسعه صنعت گردشگری روستایی در شهرستان الیگودرز به مسئولان و دستگاه‌های اجرایی است.

روش تحقیق

نگاه نظری این تحقیق به گردشگری روستایی مبتنی بر رویکرد پویا ساختاری - کارکردی¹ و توجه به ملاحظات آمایشی و توجه به روابط منطقی بین عناصر و عوامل آمایش سرزمین نظیر؛ انسان و فعالیت‌ها در گستره فضاست در این رویکرد، فرض اساسی بر این واقعیت استوار است که میان ساختار و کارکرد تمام پدیده‌های جغرافیایی، در اینجا نظام‌های فضایی، همچون شهرها، روستاها، مناطق و نواحی، نوعی پیوند تنگاتنگ و انکارناپذیر برقرار است که مجموعه حاصل از آن قابلیت‌های آن نظام را نمایندگی و تحقق‌پذیر می‌کند. در این چارچوب، ساختارهای کالبدی، اعم از ساخت‌های طبیعی یا انسان‌ساخت، در ارتباطی تنگاتنگ با ساخت‌های اجتماعی - اقتصادی قرار دارند؛ البته، آشکار است که هر این‌ها، خود به‌عنوان نظام‌های فرعی نظام اصلی فضایی عمل می‌کنند. به همین ترتیب، کارکردهای مختلف نظام، چه کارکردهای محیطی و چه کارکردهای اجتماعی - اقتصادی نیز هر یک به‌عنوان نظامی فرعی، با یکدیگر تعامل معنادار دارند. در نهایت، تمام نظام‌های فرعی هم اعم از نظام‌های فرعی ساختاری و کارکردی، در تعامل و ارتباط متقابل عمل می‌کنند. بدین‌سان، می‌توان دریافت که کلیت نظام فضایی، در محیط خود، در تعاملی چندبعدی و بسیار پیچیده بین اجزای گوناگون محیطی - اکولوژیک و اجتماعی - اقتصادی قرار دارد که در نتیجه آن، با نوعی پویایی در گذر زمان تغییر می‌کند (سعیدی، 1391).

روش انجام این تحقیق توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است. در این روش ابتدا به‌منظور رسیدن به چارچوب نظری مشخص سندهای بالادستی نظیر، نظریه پایه توسعه استان، جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلی آمایش سرزمین بررسی شد، سپس نقش و مأموریت فضاهای روستایی (روستا) در راستای تحقق راهبردهای نظریه پایه توسعه استان تحلیل شد و در نهایت با توجه به قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، راهبردهای توسعه گردشگری مشخص و اولویت‌بندی شد. روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، روش جمع‌آوری

1 - این رویکرد حاصل سال‌ها تجربه آقای دکتر عباس سعیدی است که در قالب دو مقاله با عناوین «پویا ساختاری - کارکردی رویکردی نظام‌وار در پژوهش‌های مکانی - فضایی» (مجله جغرافیا - شماره 29 - 1390) و «پویا ساختاری - کارکردی رویکردی بدیل در برنامه‌ریزی فضایی» (مجله اقتصاد فضا و برنامه‌ریزی روستایی - شماره 1 - سال 1391) ارائه شده است.

کتابخانه‌ای - پیمایشی است و از فن مصاحبه و پرسشگری در این تحقیق (در چارچوب روش میدانی) استفاده شد. محدوده جغرافیایی بررسی شده در این تحقیق، روستای گایکان از روستاهای هدف گردشگری در شهرستان الیگودرز است. نمونه‌های بررسی شده از میان مردم روستا، دهیار، شورای اسلامی و کارشناسان محلی و استانی انتخاب و برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده است. در این فرمول با بهره‌گیری از سطح اطمینان 95 درصد، ضریب خطا 5 درصد و واریانس 0/25 حجم نمونه برابر با 184 نمونه (از کل 337 نمونه بررسی شده) تعیین شد. روش نمونه‌گیری با توجه به تعداد نمونه‌ها روش‌های طبقه‌ای و تصادفی انتخاب شد. همچنین، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از مدل سوات (SOWT) استفاده شد. وزن نهایی معیارها در این روش برآیند نظرهای روستائیان و کارشناسان محلی و منطقه‌ای است. شایان ذکر است نحوه امتیازدهی (ضریب) به هر کدام از عوامل داخلی و خارجی در این تحقیق، عددی بین صفر تا یک است. رتبه هر یک از عوامل خارجی و داخلی با توجه به کلیدی و عادی بودن هر یک از عوامل به این ترتیب است که رتبه چهار به (قوت و فرصت کلیدی) رتبه سه (قوت و فرصت عادی)، رتبه دو (ضعف و تهدید عادی) و رتبه یک (ضعف و تهدید شدید) اختصاص پیدا کرده است. در نهایت با استفاده از ماتریس (QSPM) استراتژی‌های شناسایی شده، ارزیابی و نتیجه‌گیری شد.

محدوده بررسی شده

روستای گایکان از توابع دهستان بربود شرقی بخش مرکزی شهرستان الیگودرز است. این روستا در مسیر شرق الیگودرز قرار گرفته است. فاصله روستای گایکان از مرکز دهستان (چمن سلطان) 20 کیلومتر و از مرکز بخش و شهرستان (شهر الیگودرز) 18 کیلومتر است. روستای گایکان بنا بر گفته‌های مردم محلی قدمتی 500 ساله دارد (بیرانوندزاده، 1391). در جدول 1، روند تحولات جمعیتی این روستا در طی چهار دهه نشان داده شده است.

جدول 1- روند تحولات جمعیت و خانوار در روستای گایکان در سال‌های 1355-1389

شرح سال	1355	1365	1375	1385	1389	1390
جمعیت	990	1157	872	836	912	768
تعداد خانوار	168	172	159	177	202	208
بعد خانوار	5/8	6/7	5/4	4/7	4/5	4

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن - فرهنگ آبادی‌های کشور - سال‌های 90-55

یکی از مواردی که بیشتر از همه در شکل‌گیری فعالیت گردشگری روستای گایکان نقش اساسی داشته است، وجود منابع آب (رودخانه کمرسته، وجود قنات در روستا، رودخانه چشمه سراب) است، به طوری که هر جا آبی ظاهر شده، ساکنان به دور آن اجتماع کرده و براساس پیروی از قانون «کمترین تلاش» کوشش نکرده‌اند تا هرچه بیشتر به منبع آب نزدیک شوند. همچنین شیوه بهره‌برداری اشتراکی، مسجد جامع، امامزاده ابراهیم، قبرستان ارمنی‌ها، صنایع دستی و غذاهای سنتی، وجود زمین‌های کشاورزی برای کشت آبی و دیم، باغ‌های بسیار زیبا و مثمر و اقلیم کوهپایه‌ای نیز از مهم‌ترین امکانات و جاذبه‌های گردشگری موجود و انتخاب روستا به عنوان روستای هدف گردشگری است. مهم‌ترین امکانات و جاذبه‌های گردشگری موجود در روستا به شرح جدول 2 است (بیرانوندزاده، 1391).

جدول 2- امکانات و جاذبه‌های گردشگری موجود در روستا

نام جاذبه	چشمه‌های پرآب و دائمی	رودخانه کمرسته	امامزاده ابراهیم	مسجد جامع	قبرستان آرامنه	صنایع دستی	غذاهای سنتی
عملکرد	طبیعی	طبیعی	مذهبی	مذهبی	تاریخی	فرهنگی	فرهنگی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج و بحث

به‌منظور ارائه راهکارها و تبیین و تحلیل راهبردهای توسعه گردشگری محدوده بررسی شده، شناخت عوامل چهارگانه سوات (SWOT) در راستای کاهش ضعف‌ها، تهدیدها و بهبود قوت‌ها و فرصت‌ها امری اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود. براین مبنا، به مهم‌ترین قوت‌ها و فرصت‌ها به‌منظور تعیین راهبردهای زیر توجه شده است:

- ارائه راهبردهای تهاجمی مبتنی بر بهره‌گیری از برتری‌های رقابتی.
 - تبیین مهم‌ترین فرصت‌های پیش‌رو، به‌منظور رفع ضعف‌های درونی از طریق ارائه راهبردهای بازنگری.
 - تبیین قوت‌های درون ناحیه‌ای به‌منظور رفع تهدیدهای برون ناحیه‌ای با تأکید بر راهبردهای تنوع‌بخشی.
 - ارائه راهبرد تدافعی به‌منظور رفع آسیب‌پذیری ناحیه‌ای.
- در چارچوب مدل سوات مراحل تدوین استراتژی‌های توسعه گردشگری محدوده بررسی شده به شرح زیر است:

تعیین عوامل داخلی¹ (قوت‌ها و ضعف) و خارجی² (فرصت و تهدیدها)

براساس بررسی وضعیت محیط درونی و بیرونی محدوده بررسی شده، مجموعه قوت‌ها و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای اثرگذار، شناسایی شده‌اند که به شرح جدول‌های 3 و 4 است.

ارزیابی و تجزیه و تحلیل عوامل داخلی و خارجی

در این مرحله با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، هر یک از عوامل استراتژیک که در ماتریس عوامل داخلی و خارجی شناسایی و اولویت‌بندی شده بودند، ارزیابی و وزن‌دهی شد.

جدول 3 - ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (قوت و ضعف) گردشگری روستایی گایکان

شاخص	عوامل داخلی	ضریب	رتبه	امتیاز
قوت	بهره‌مندی از خدمات بهداشتی، آموزشی در روستا و دسترسی به جاده اصلی	0/06	4	0/24
	نبود تنش‌ها و نزاع در بین روستائیان و روستاهای هم‌جوار	0/06	3	0/18
	انسجام و تعامل اجتماعی بالا در بین ساکنان روستا و وجود روحیه تعاون و همکاری بین مردم منطقه	0/08	3	0/24
	وجود روابط خویشاوندی و شبکه‌های غیررسمی اجتماعی و وجود وابستگی‌های فرهنگی	0/05	3	0/15
	دسترسی مناسب به منابع و جاذبه‌های گردشگری در محدوده منطقه نمونه	0/08	3	0/24
	بهره‌مندی از چشم‌انداز زیبا از قله‌ها و کوه‌های سنگی (به‌عنوان یک جاذبه گردشگری) و امکان انجام فعالیت‌های ورزشی (کوهنوردی، پیاده‌روی و ...)	0/05	4	0/2
	برخورداداری از جمعیت عشایر و کوچ‌نشین و بهره‌مندی از ذخایر فرهنگ، هنر و معیشت عشایری	0/07	4	0/28
	وجود روحیه میهمان‌نوازی و پذیرش گردشگر در بین مردم محلی	0/09	3	0/27
	بهره‌مندی از امکانات اولیه در نزدیکی منطقه نمونه	0/05	3	0/15
	کمبود خدمات و ساختارهای زیربنایی و ضعف ساختارهای ارتباطی و حمل‌ونقل	0/09	1	0/09
	کمبود برنامه‌های فرهنگی و هنری در منطقه	0/08	2	0/16
	ضعف کیفی و کمی خدمات زیرساختی و تسهیلات رفاهی گردشگری و نبود اقامتگاه‌های عمومی	0/06	1	0/06
	ضعف	ضعف روستا به لحاظ بهره‌مندی‌ها و سطح دسترسی‌ها به خدمات رفاهی	0/07	1
نارسایی توانایی‌های مدیریت گردشگری در زمینه برنامه‌ریزی، اجرا و تبلیغات		0/06	2	0/12
کمبود نیروی انسانی آموزش‌دیده در امر گردشگری؛		0/05	2	0/10
جمع		1		2/55

مأخذ: یافته‌های تحقیق

1- Internal Factor Evaluation (IFE) matrix
2- External Factor Evaluation (EFE) matrix

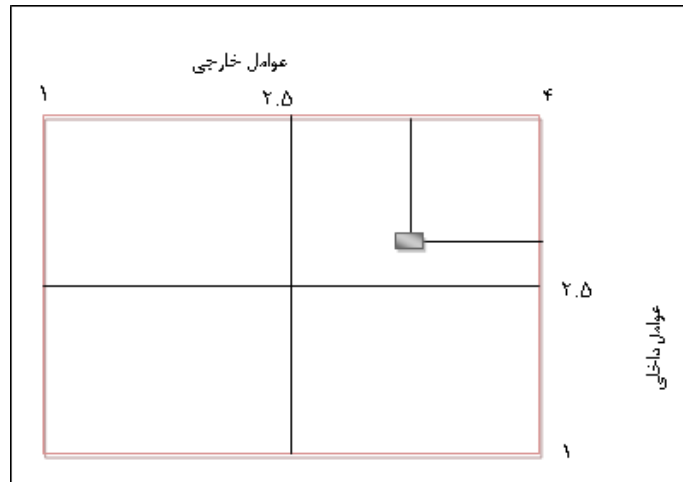
جدول 4 - ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) گردشگری روستایی گایکان

شاخص	عوامل خارجی	ضریب	رتبه	امتیاز
فرصت‌ها	افزایش راه‌های دسترسی زمینی در سال‌های اخیر	0/05	4	0/2
	توجه به منطقه در سندهای فرادست (طرح جامع ملی گردشگری کشور و طرح جامع گردشگری استان)	0/09	4	0/36
	امکان استفاده از اعتبارات ملی و استانی به منظور ارتقاء و بهبود صنعت گردشگری در منطقه	0/05	4	0/2
	برخوردار بودن از قدمت و سابقه تاریخی و شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی	0/09	3	0/27
	موقعیت جغرافیایی	0/07		0/21
	وجود جوامع عشایر در محدوده پیرامونی (به عنوان یک جاذبه)	0/05	3	0/15
	تمرکز جمعیت در گروه سنی 64-15 ساله که جمعیت در سن کار و فعالیت را تشکیل می‌دهند	0/06	3	0/18
	نزدیکی به بازارهای اصلی گردشگری اصفهان	0/09	4	0/36
	نزدیکی منطقه به شهرهای استان اصفهان و چهارمحال بختیاری و امکان جذب گردشگرانی برای استراحت و تفریح	0/05	4	0/2
	مشوق‌های مالی و وام‌های بلندمدت دولت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	0/06	4	0/24
تهدیدات	نبود زمینه‌سازی لازم در خصوص جذب گردشگر و نبود طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی منسجم	0/04	2	0/08
	حضور مقاصد رقیبی در استان و نواحی پیرامونی در جذب گردشگران و اقامت و پذیرایی از آنها	0/08	1	0/08
	بی‌توجهی سیاست‌های دولتی نسبت به گردشگری روستایی منطقه	0/06	1	0/06
	نبود پژوهش‌های کاربردی در خصوص برنامه‌ریزی جذب گردشگر با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی	0/05	2	0/1
	تضعیف پیوندهای خویشاوندی، شبکه غیررسمی اجتماعی و هویت فرهنگی	0/04	2	0/08
	از بین رفتن فرهنگ‌های بومی و تداخل اجتماعی، فرهنگی ناشی از وجود گردشگر	0/07	1	0/07
	جمع		1	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌ها بیانگر این است که امتیاز حاصل از ارزیابی عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) برابر با 2/55 بوده که نشان‌دهنده این است که قوت‌های نظام (سیستم) بر ضعف‌های آن غلبه دارد. امتیاز حاصل از ارزیابی ماتریس عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) برابر با 2/84 به دست آمد. این ارزش نشان‌دهنده این است که فرصت‌های نظام سکونتگاه بررسی شده، بر تهدیدهای آن غلبه دارد. با توجه به این نتایج، می‌توان گفت وضعیت مطلوبی بر نظام حاکم است و برای توسعه و تقویت توسعه گردشگری، نیازمند طراحی راهبردهایی است که با تکیه بر قوت‌های داخلی از فرصت‌های خارجی استفاده کند. در این خصوص با توجه به هدف‌های طرح و وضعیت عوامل داخلی و خارجی (نقاط قوت‌ها و فرصت‌ها)، راهبرد مناسب، راهبرد حداکثر - حداکثر است. در طراحی سیاست‌ها زیر راهبرد حداکثر - حداکثر، عوامل داخلی نظیر «بهره‌مندی از

خدمات بهداشتی _ آموزشی در روستا و دسترسی به جاده اصلی» با امتیاز (0/36)، «دسترسی مناسب به منابع و جاذبه‌های گردشگری در محدوده منطقه نمونه» با امتیاز (0/32) و عوامل خارجی نظیر «توجه به منطقه گردشگری در سندهای فرادست (طرح جامع ملی گردشگری کشور و طرح جامع گردشگری استان)»، با امتیاز (0/36) و «نزدیکی به بازارهای اصلی گردشگری اصفهان» با همان امتیاز (0/36) بسیار پراهمیت است.

شکل 1- ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک توسعه گردشگری روستایی (SPACE)

جدول 5- ارزیابی نهایی عوامل درونی و بیرونی (IE)¹

عوامل داخلی		عوامل خارجی	
قوت (S)	ضعف (W)	فرصت (O)	تهدیدات (T)
1/95	0/6	2/37	0/47
ترکیب عوامل			
SO	WT	ST	WO
4/32	1/07	2/42	2/97
راهبرد تهاجمی	راهبرد تدافعی	راهبرد اقتضایی	راهبرد انطباقی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ترسیم (تبیین و تحلیل) راهبردهای توسعه گردشگری روستایی

با توجه به نتایج مراحل قبلی، باید به راهبردهای زیر با در نظر داشتن درجه اهمیتشان در اجرا، توجه شود. این راهبردها به شرح زیر است (جدول 6):

- راهبرد تدافعی (با هدف کاهش ضعف‌ها و تهدیدها).
- راهبرد تهاجمی (با هدف بهره‌گیری از قوت‌ها و فرصت‌ها).
- راهبرد انطباقی (با هدف بهره‌گیری از فرصت‌ها برای کاهش ضعف‌ها).
- راهبرد انقباضی (با هدف بهره‌گیری از قوت‌ها و کاهش تهدیدها).

جدول 6- راهبردهای توسعه گردشگری در محدوده بررسی شده

عوامل داخلی/ عوامل خارجی	قوت‌ها	ضعف‌ها
فرصت‌ها	استراتژی تهاجمی	استراتژی انطباقی
	- آموزش و ساماندهی فضائی - کالبدی و اجتماعی روستائیان و روستا - ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا - بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای روستا - ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگری	- ارتقاء سطح بهره‌مندی روستا از خدمات عمومی، زیرساختی، ارتباطی - تقویت و توسعه تعامل فضایی بین کانون‌های شهری و سکونتگاه‌های روستایی - اصلاح و تقویت ساختار مدیریت گردشگری در مکان‌های روستایی و عشایری - تقویت نقش و توانمندسازی مدیریت محلی در فرآیند توسعه گردشگری منطقه
تهدیدات	استراتژی انقباضی	استراتژی تدافعی
	- تحکیم جایگاه روستا در طرح‌ها و پژوهش‌های توسعه منطقه‌ای و محلی - تقویت جایگاه مناطق گردشگری (استان و منطقه) با توجه به حضور رقبای گردشگری - احیاء و تقویت آیین‌های محلی - عشایری، هنرها و ورزش‌های بومی	- گسترش مرکزهای مهارت‌آموزی به صورت رسمی و غیررسمی به منظور تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر در زمینه‌های فعالیت‌های گردشگری - بسترسازی در راستای پیوند فعالیت گردشگری با تقویت آیین‌ها و فرهنگ‌های بومی و محلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول 7- ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری روستای گایکان (QSPM)

استراتژی 4		استراتژی 3		استراتژی 2		استراتژی 1		ضریب	عوامل اصلی تعیین کننده (خارجی و داخلی)
جمع نمره	نمره جذابیت	جمع نمره	نمره جذابیت	جمع نمره	نمره جذابیت	جمع نمره	نمره جذابیت		
فرصت‌ها									
0/05	1	0/15	3	0/2	4	0/2	4	0/05	افزایش راه‌های دسترسی در سال‌های اخیر
0/09	1	0/27	3	0/36	4	0/27	3	0/09	توجه به منطقه در سندهای فردست (طرح جامع ملی گردشگری کشور و استان)؛ امکان استفاده از اعتبارات ملی و استانی به منظور ارتقاء و بهبود صنعت گردشگری در منطقه
0/1	2	0/2	4	0/2	4	0/2	4	0/05	برخوردار از قدمت و سابقه تاریخی و شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی
0/36	4	0/36	4	0/27	3	0/09	1	0/09	موقعیت جغرافیایی
0/14	2	0/21	3	0/28	4	0/07	1	0/07	وجود عشایر در محدوده پیرامونی
0/2	4	0/1	2	0/1	2	0/1	2	0/05	تمرکز جمعیت در گروه سنی 15 - 64 ساله که جمعیت در سن کار را تشکیل می‌دهند
0/24	4	0/24	4	0/24	4	0/06	1	0/06	نزدیکی به بازارهای اصلی گردشگری اصفهان
0/18	2	0/27	3	0/36	4	0/27	3	0/09	نزدیکی منطقه نمونه به شهرهای استان اصفهان و چهارمحال بختیاری و امکان جذب گردشگران
0/1	2	0/1	2	0/2	4	0/1	2	0/05	مشوق‌های مالی و وام‌های بلندمدت دولت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
0/18	3	0/24	4	0/24	4	0/18	3	0/06	
تهدیدها									
0/12	3	0/08	2	0/08	2	0/08	2	0/04	نبود زمینه‌سازی لازم در خصوص جذب گردشگر و نبود طرح‌های عمرانی منسجم
0/16	2	0/08	1	0/08	1	0/08	1	0/08	حضور مقاصد رقیبی در استان و نواحی پیرامونی در جذب گردشگران و اقامت و پذیرایی از آنها
0/24	4	0/12	2	0/18	3	0/12	2	0/06	بی‌توجهی سیاست‌های دولتی نسبت به گردشگری روستایی منطقه
0/2	4	0/05	1	0/1	2	0/1	2	0/05	نبود پژوهش‌های کاربردی در خصوص برنامه‌ریزی جذب گردشگر با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی
0/16	4	0/12	3	0/12	3	0/04	1	0/04	تضعیف پیوندهای خویشاوندی، شبکه غیررسمی اجتماعی و هویت فرهنگی
0/28	4	0/07	1	0/14	2	0/07	1	0/07	از بین رفتن فرهنگ‌های بومی و تداخل اجتماعی، فرهنگی ناشی از وجود گردشگر
								1	جمع

ادامه جدول 7- ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری روستای گایکان

استراتژی 4		استراتژی 3		استراتژی 2		استراتژی 1		ضریب	عوامل اصلی تعیین‌کننده (خارجی و داخلی)
جمع نمره	جداییت نمره	جمع نمره	جداییت نمره	جمع نمره	جداییت نمره	جمع نمره	جداییت نمره		
قوت‌ها									
0/18	3	0/12	2	0/18	3	0/24	4	0/06	بهره‌مندی از خدمات بهداشتی - آموزشی در روستا و دسترسی به جاده اصلی
0/24	4	0/12	2	0/12	2	0/06	1	0/06	نبود تنش‌ها در بین مردم روستا و روستاهای هم‌جوار
0/32	4	0/32	4	0/24	3	0/16	2	0/08	انسجام و تعامل اجتماعی بالا در بین ساکنان روستا و وجود روحیه تعاون و همکاری بین مردم منطقه
0/2	4	0/15	3	0/2	4	0/1	2	0/05	وجود رابطه‌های خویشاوندی و شبکه‌های غیررسمی اجتماعی و وجود وابستگی‌های فرهنگی
0/16	2	0/16	2	0/24	3	0/08	1	0/08	دسترسی مناسب به منابع و جاذبه‌های گردشگری
0/05	1	0/1	2	0/1	2	0/05	1	0/05	دارا بودن چشم‌انداز زیبا از قله‌ها و کوه‌های سنگی (به‌عنوان یک جاذبه گردشگری)؛ و امکان انجام فعالیت‌های ورزشی (کوهنوردی، پیاده‌روی...)
0/28	4	0/21	3	0/21	3	0/14	2	0/07	برخورداری از جمعیت عشایر و کوچ‌نشین و ذخایر فرهنگی، هنری و معیشت عشایری
0/36	4	0/27	3	0/18	2	0/27	3	0/09	وجود روحیه میهمان‌نوازی در بین مردم محلی
0/05	1	0/15	3	0/15	3	0/1	2	0/05	بهره‌مندی از امکانات اولیه در نزدیکی منطقه نمونه
ضعف‌ها									
0/18	2	0/18	2	0/27	3	0/36	4	0/09	کمبود خدمات و ساختارهای زیربنایی و ضعف ساختارهای ارتباطی و حمل‌ونقل
0/24	3	0/24	3	0/24	3	0/32	4	0/08	کمبود برنامه‌های فرهنگی و هنری در منطقه
0/12	2	0/24	4	0/24	4	0/12	2	0/06	ضعف کیفی و کمی خدمات زیرساختی و تسهیلات رفاهی گردشگری و نبود اقامتگاه‌های عمومی
0/07	1	0/21	3	0/21	3	0/14	2	0/07	ضعف شدید روستاها به لحاظ بهره‌مندی و سطح دسترسی به امکانات و خدمات رفاهی
0/06	1	0/18	3	0/18	3	0/18	3	0/06	نارسایی توانایی‌های مدیریت گردشگری در زمینه برنامه‌ریزی، اجرا و تبلیغات
0/05	1	0/15	3	0/2	4	0/05	1	0/05	کمبود نیروی انسانی آموزش‌دیده در امر گردشگری
								1	جمع
5/36		5/46		6/11		4/4		1	مجموع نمره‌های جداییت

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مرحله تصمیم‌گیری

در این مرحله با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM)¹، گزینه‌های مختلف استراتژی‌های شناسایی شده در مرحله قبل، به شیوه‌های عینی ارزیابی و سپس نتیجه‌گیری می‌شوند. این ماتریس جذابیت نسبی² انواع استراتژی‌ها را مشخص می‌کند و بدین گونه برای انتخاب استراتژی‌های خاص یک مبنای عینی ارائه می‌دهد³ (جدول 7) (اعرابی، 1387).

با توجه به اینکه در مرحله قبل در موقعیت استراتژی تهاجمی (SO) قرار گرفته‌ایم، راهبردهای (استراتژی) استفاده‌شونده عبارت‌اند از: 1. آموزش و ساماندهی فضائی - کالبدی و اجتماعی روستائیان و روستا؛ 2. ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا؛ 3. بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای روستا؛ 4. ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگران.

جدول 8- اولویت‌بندی استراتژی‌ها (راهبردها) توسعه گردشگری روستای گایکان

ردیف	استراتژی	جمع نمرات جذابیت
1	ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا	6/11
2	بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای روستا	5/46
3	آموزش و ساماندهی فضائی - کالبدی و اجتماعی روستائیان و روستا	5/36
4	ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگران	4/4

مأخذ: یافته‌های تحقیق

اولویت‌بندی استراتژی‌ها

بر اساس بررسی‌های انجام شده و با توجه به ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی، می‌توان راهبرد «ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا» را به عنوان بهترین گزینه به منظور استفاده از فرصت‌ها و قوت‌ها و غلبه بر تهدیدها

1- Quantitative Strategic planning matrix (QSPM)

۲- نمره جذابیت نسبی نشان‌دهنده توان و قابلیت استراتژی در برخورد مناسب با عوامل داخلی و خارجی (بهره‌گیری از فرصت‌ها و قوت‌ها و رفع ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها) است؛

نمره جذابیت به آن شکل است که: 1= بدون جذابیت، 2= تا حدی جذابیت، 3= دارای جذابیت معقول و 4= بسیار جذاب.

1- رجوع شود به اعرابی، محمد و همکاران، 1387، صص 63-68.

و ضعف‌ها دانست. بر این اساس، راهبردهای «بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای روستا»، «آموزش و ساماندهی فضائی - کالبدی و اجتماعی روستائیان و روستا» و «ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگران» در اولویت‌های بعدی قرار دارند (جدول 8).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به ارزیابی عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) از بین استراتژی چهارگانه، استراتژی نه‌اجمی به‌عنوان استراتژی مطلوب برای نیل و دستیابی به توسعه گردشگری روستای گایکان مشخص شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از ارزیابی‌ها بیانگر این واقعیت است که شایسته است برنامه‌ریزان به راهبردهای «ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا»، «بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای روستا»، «آموزش و ساماندهی فضائی - کالبدی و اجتماعی روستائیان و روستا» و «ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگران» به‌عنوان راهبردهای مطلوب به‌منظور دستیابی به توسعه گردشگری در سطح محلی و منطقه‌ای توجه کنند. همچنین براساس ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (QSPM) و از بین استراتژی‌های شمرده شده در بالا، توجه به استراتژی «ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا» به‌عنوان مهم‌ترین اولویت برنامه‌های توسعه‌ای ضروری می‌نماید.

منابع

- اعرابی م (1387) درس‌نامه برنامه‌ریزی استراتژیک. تهران، ایران.
- بیرانوندزاده م (1391) طرح‌های روستای گایکان، جهاد دانشگاهی واحد لرستان. ایران.
- بیرانوندزاده م. و علی زاده د (1391) ارزیابی تقاضای گردشگری در استان مازندران با تأکید بر شهرستان چالوس. اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان. 1: 298-310.
- جوان ج. و سقایی م (1383) نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای (با تأکید بر مدیریت روستایی). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای دانشگاه فردوسی مشهد. 2: 109-124.
- حاتمی نژاد ح، حسینی م. و حسینی ع (1389) جایگاه و نقش علم جغرافیا در آمایش سرزمین. رشد آموزش جغرافیا. 1: 21-33.

حاجی نژاد ع، پورطاهری م. و احمدی ع (1388) تأثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی فضایی مناطق شهری مطالعه موردی شهر بانه. پژوهش‌های جغرافیای انسانی. 2: 26-5.

راهبردهای بلندمدت توسعه بخش روستایی از منظر آمایش سرزمین (1391) امور آمایش و توسعه منطقه‌ای. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (گزارش منتشر نشده).

راهبردهای بلندمدت توسعه بخش روستایی از منظر آمایش سرزمین (1391). امور آمایش و توسعه منطقه‌ای. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (گزارش منتشر نشده).

رکن‌الدین افتخاری ع. و قادری ا (1381) نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی. مدرس علوم انسانی برنامه‌ریزی و آمایش فضا. 2: 40-23.

رکن‌الدین افتخاری ع. و مهدوی د (1385) راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT. فصلنامه مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا. 2: 30-1.

سعیدی ع (1391) پوشش ساختاری - کارکردی رویکردی بدیل در برنامه‌ریزی فضایی. اقتصاد فضا و برنامه‌ریزی روستایی. 1: 18-1.

سقائی م. و علی زاده د (1392) امکان‌سنجی محصول گردشگری روستایی در شهرستان پاوه. فضای جغرافیایی اهر. 40: 55-41.

سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری (1385) دبیرخانه کمیته آمایش و مسکن و شهرسازی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

شمس م (1390) گردشگری و نقش آن در توانمندسازی اقتصاد روستایی مطالعه موردی روستای اورامان تخت. همایش ملی جغرافیا و مدیریت محیط. 1: 321-312.

عزیزپور ف. و محسن زاده آ (1389) نظریه‌ها و رویکردهای سازمان‌یابی فضایی سکونتگاه‌های روستایی. تهران. ایران.

فولادی م. ح (1381) مباحثی پیرامون آمایش سرزمین. پیام مدیران فنی و اجرایی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی. 7: 41-32.

مرکز آمار ایران. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن. فرهنگ آبادی‌های کشور سال‌های 90-55.

مرکز ملی آمایش سرزمین (1383) ضوابط ملی آمایش سرزمین. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

مستندات سیاست‌های کلی نظام در آمایش سرزمین (1384) دفتر دوم مبانی نظری آمایش سرزمین. دبیرخانه کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام با همکاری مرکز ملی آمایش سرزمین (سابق).

مهدوی م (1387) اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستائیان دره کن و سولقان. توسعه و روستا. 2: 64-51.

نظریه پایه توسعه استان لرستان (1391) معاونت برنامه‌ریزی استانداری لرستان.

Cater B (2000) Conceptualizing special interest tourism frameworks for analysis. *Tourism Management*. 2: 27-43

Grefe H (1993) Tourism in rural areas. *tourism planning*. 36: 21-35

Kneafsey M (2001) Rural cultural economy. *annals of tourism research*. 3: 73-82.

Permann J (1996) Rural development european. bohn. German

permann M (1996) Rural tourism in southrn germany. *Annals Of Tourism Resarch*. 1: 19-33.

Shaw J. and Williams P (2004) Strategic planning and community involvement as contributors to sustainable tourism development. *Current Issues in Tourism*. 29: 3-41.

Swarbrooke J (1998) Sustainable tourism management. CABI. New York.

Weaver D (2000) Tourism mangement. John Wiely & Sons, Australia.

Prioritization of Rural Tourism Development Strategies from the Aspect of Spatial Planning: A Case Study of Gaykan-Aligoodarz County

Hedayat Allah Darvishi^{1*}, Maryam Beyranvandzadeh², Sayed Ali Nader Dehghani Alwar³ and Sajjad Ahmadi⁴

Received: 29 February, 2013

Accepted: 10 April, 2014

Abstract

Promotion in rural tourism, based on sustainable tourism development and using tourism as the economic engine of the region to improve life quality, is one of the most important issues that needs to apply appropriate and rational strategies, fit to the regional and local capabilities and the direction of spatial analysis. This study aims to explore strategies of rural tourism development in the Gaykan village, which is one of the target tourism villages in Aligoodarz County. The research method is descriptive- analytical which uses questionnaire to collect data. Sample data were about 184 people in the geographical area. Cochran formula was used to estimate the number of sample data. Sampling method is random and stratified sampling. In order to analysis and prioritize tourism development strategies, we used SWOT analysis model. The results show that, considering the evaluation of internal and external factors, Invasive strategy (max - max) has been identified as an optimal strategy towards achieving tourism development in Gaykan village.

Keywords: Rural Tourism, Spatial Planning, SWOT, Aligoodarz

1- Expert of Vice- Presidency for Planning and Strategic Supervision.

2- Ph.D. Student, Geography & Urban Planning, Kharazmi University of Tehran, Iran.

3- Ph.D. Student, Geography & Urban Planning University of Tehran, Iran

4- Ph.D. Student, Geography & Urban Planning, Kharazmi University of Tehran, Iran

(*- Corresponding author Email: hada_4@yahoo.com)